

İSTANBUL SURLARI VE KAPILARI

Talha Uğurluel

1976 yılında Manisa Demirci’de doğdu. 1997 yılında Manisa Celal Bayar Üniversitesi’ni bitirdi. 8 yıl özel radyolarda tarih programları yaptı. Yerli ve yabancı dergilerde yayınlanmış birçok makalesi olup, Çanakkale hakkında iki, Edirne hakkında da bir adet kitabı bulunmaktadır. Halen Tarih Editörlüğü yapan Uğurluel, yerli guruplar ile Türkiye’nin birçok yerine Kültür Gezileri düzenlemekte, kurum ve derneklerin eğitim programları dahilinde tarih seminerleri vermektedir. Uğurluel’in Eyüp Gezi Rehberi çalışmaları sürmektedir.

İstanbul Şehri'nin üzerinde bulunan ve yüzyıllar öncesine dayanan tarihi dokusu içinde en dikkat çeken unsurlardan birisi hiç şüphesiz etrafını çeviren surlardır. Gerçi günümüzde, yer yer yıkılmış olmaları ve yüksek binaların aralarında kalmaları vb. sebeplerle pek göz önünde durmasalar da, İstanbul'un Avrupa tarafından her ayrılışınızda şehirden çıkarırken sizlere göz kırpmayı ihmal etmezler. Tabii görebilene. İstanbul Surları gerçekten dikkatlice tedkik edilmeye değer tarihi unsurlardır çünkü bu surlar, tarih boyunca Dünya'nın en güçlü devletleri tarafından defalarca muhasara edilmiş, fakat bir türlü aşılamamışlardır. Topun icat edilip geliştirilmesine kadar ne Persler ve Slavlar, ne Peçenekler ve Hunlar ne de Bulgarlar ve diğer kavimler hep bu surlara çarpıp çarpıp gerilemek zorunda kalmışlardır.

Dünyanın belki de en korunaklı şehri olan İstanbul'da, kara bağlantısını sağlayan incecek bir kara parçasının da mükemmel bir şekilde tahkim edilmesi, bu şehri girilmez kılmıştır. Üçlü sur sistemi ile düzenlenen ve her biri diğerinden daha yüksek ve kalın olan bu surların da kendileri gibi ilginç bir geçmişleri vardır.

İstanbul'un tarihinde ilk surlar, bu tarihi yarımada'yı kendilerine yurt edinen Megaralılar tarafından inşa edilmiştir. Kurucularının ismi sebebiyle Bizantion adıyla adlandırılan bu yerleşim merkezini, Akropolis yada bugünkü adıyla Sarayburnu denilen ve Topkapı Sarayı'nın üzerinde bulunduğu yer olan yükseltiye kuran Megaralılar, bu küçük şehrin etrafını bir sur ile çevirmişlerdir. Onların inşa ettikleri bu surdan günümüze hiçbir iz kalmamasına rağmen tartışmalı da olsa yeri az çok tahmin edilebilmektedir. Bizantion surlarının bugün temelleri dahi bulunmasa da, Topkapı Sarayı'nın etrafını çeviren ve Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirilen Sur-u Sultani civarında olduğu düşünülmektedir.

Antik dönemde bugünkü Sirkeci Garı'nın olduğu meydana Bahçekapı'ya kadar olan yerler deniz olduğuna göre bu bölgede küçük bir koy bulunmakta ve Antik dönem surları da bunların yanından geçmekteydi. Kasabanın denize bakan kısmında ise düzenli surlardan ziyade dalgakıran vazifesi gören kaya yığınları bulunmaktaydı.

Bizantion Surları, şehri bir Roma başkenti yapan ve ona adını veren Constantinus tarafından inşa edilecek olan surlarına kadar bir takım ekleme ve restorasyonlar da görmüştür.

Bunlardan en önemlisi MÖ 340 da Bizantion'un Makedonyalılar tarafından kuşatılmasında gerçekleşmiştir. Büyük İskender'in babası 2.Filip'in bu kuşatılmasında, kaleyi savunanların komutanı olan Leon surları tahkim ettirmiş, özellikle mezartaşlarından istifade ederek onarımlara gitmiştir.

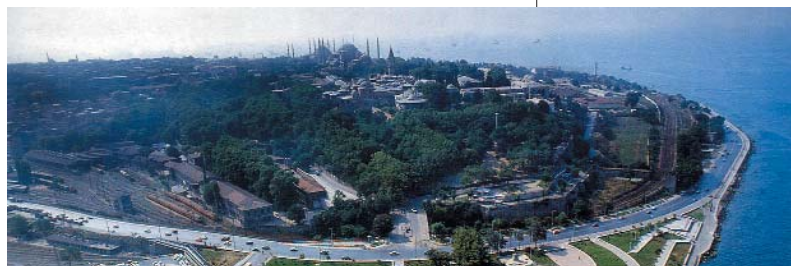
İstanbul şehir tarihinde bu surlarla ilgili bir sonraki imar faaliyeti Roma'nın meşhur imparatoru ve Hipodrom'un kurucusu Septimus Severus tarafından gerçekleştirilecektir. Fakat bu imar öncesinde Bizantion'da büyük bir yıkım yaşanacaktır. İmparator Severus bir süredir kendisine baş kaldıran Perscennius Niger ve ona destek verenler ile uğraşmaktadır. Bu destekçilerden biri de Bizantionlulardır. Perscennius'u yenen Severus sonrasında Bizantion'u da kuşatmış ve üç yıllık çetin bir muhasara sonrasında içeriye girmeyi başarmıştır. Sonrasında şehri yakacak ve etrafındaki surları yerle bir edecektir. Fakat bu yaptıklarının aksine, oğlunun da uyarması ile şehri yeniden imara başlayacak olan Severus, yıktırdığı bu surların yerine de yeni surlar inşa ettirecektir. Fakat bu surlar hiçbir zaman daha önceki surların üzerine inşa edilmeyeceklerdir. Severus burasını Constantinus gibi Roma'ya yeni bir başkent olarak düşünmese de, içerisine bir Hipodrom kurdu kadar önem vermiştir. Bu nedenle de şehir büyümelidir. Yeni yapılacak surlar da şehir daha geniş bir açı ile sarmalıdır. Şehrin yeni surları batı yakada bugünkü Eminönü-Yenica mi tarafından başlayarak, Çemberlitaş'a kadar uzanacak ve Hipodrom Meydanı'nı içine alarak Çatladıkapı civarının doğusundan deniz ile birleşecektir.

İstanbul Surlarının bir sonraki aşaması, şehri Roma'ya yeni bir başkent olarak kazandıran ve kendi adını veren Constantinus tarafından inşa edilen surlardır. Tüm şehir bir başkent havasına sokulurken surlarda tamamen yenilenmiş ve şehri kuşatma hattı genişletil-

Resim 1; Bizans döneminde surlar
Resim 2; İstanbul'da ilk dönemler

Resim 3; Günümüzde sarayburnu ve surların üstten görünümü

Resim 4; Kartpostallarda surlar
Resim 5; Belgrad Kapı
Resim 6; Üçlü sur sistemi

Resim 7; Eski Edirnekapı
Resim 8; Edirnekapı

miştir. Constantinus Surları tahminlere göre bugünkü Unkapanı Köprüsü civarından başlayarak, Fatih Külliyesi'ni içine alacak şekilde genişliyor ve Samatyakapı'dan önce Marmara Denizi ile birleşiyordu. Constantinus Surlarından da günümüze bir şey kalmamıştır. Çünkü bu sur dizisinden sonra İstanbul son bir sur yapım faaliyetine 2.Teodosios zamanında girecek ve günümüz kara surları inşa edilecektir. Bu surların yapımı esnasında genellikle bir önceki sur yapıları kullanılacak bu nedenle de Constantinus surları günümüze ulaşamayacaktır. Fakat maddi bir kalıntı kalmasa da bu surlardan günümüze bir isim gelmiştir. Constantinus Surlarının Marmara Denizi ile birleştiği yer civarında günümüzde Esekapı Mescidi bulunmaktadır. Bu isim, Constantinus Surlarına ait İsa kapı'dan günümüze kalan yegâne izdir.

İstanbul Surları denilince aklımıza gelen asıl sur ise bugün şehrin kara ile bağlantısını boydan boya kaplayan surlardır. Bu Sur duvarları MS.413 tarihinde İmparator 2.Teodosios tarafından inşa ettirilmiştir. Üçlü bir yapısı vardır. Esas sur, onun önünde bir diğer duvar ve hendek önünde bir üçüncü duvar olmak üzere mükemmel bir şekilde planlanmıştır. Esas sur yaklaşık 5m. genişliğinde olup, 11 ila 14 m. yüksekliğindedir. Bu asıl sur, 50 ile 75 m. aralarla dizilmiş burçlarla donatılmıştır. Bu burçların formları birbirlerinden farklıdır. Kimisi yuvarlak formlu iken kimileri de köşeli dörtgen yada altıgen olmaktadır. Burçlardaki köşeli formlar daha çok surların köşe yaptığı yerlerde kullanılmaktadır. Bu kalınlıktaki bir duvarın tamamı örme

Resim 9; Altınkapı

olmayıp, içleri moloz dolguludur. Taş sıraların aralarında tuğla diziler olup, bunlar hatıl vazifesi görmektedir. Herhangi bir kuşatma esnasında duvarlara yönelik bir taarruz hareketinde

taş güller bu hatılar nedeniyle duvarın tamamında etkili olamamakta, sadece çarptığı yeri etkileyebilmektedir.

Birinci asıl sur duvarının yaklaşık 10-15m. sonrasında ön duvar başlar. Ortalama 4 m. kalınlığı olan bu duvarın arkasın da da asıl sur duvarı gibi seyirdim yolu bulunmaktadır. Bu yol dendanlar ile korunmaktadır. Farsca dişler manasına gelen dendan, sur duvarı üzerinde bulunan girintili çıkıntılı, askerlerin kendilerini koruyarak müdafaa yaptıkları bölümlere verilen isimdir. Bu ikinci sur duvarı üzerinde de burçlar bulunup, bunlar arkadaki duvarın üzerindeki burçların aralarına denk getirilmiştir. Böylece arkadaki duvarlar bu şekilde korunmuş olmaktadır. Ön duvar üzerindeki burçlar çoğunlukla dörtgen yada u biçiminde olmaktadır. Burçlar genellikle iki kat olarak tasarlanmışlardır. Bu ikinci sur duvarının önünde belli bir mesafe sonrasında üzeri dendanlı üçüncü bir duvarcık olup, onun önünde de hendek bulunmaktadır.

Kommenoslar döneminde Bizans Akropolis'i önemini kaybederken, bugünkü Ayvansaray bölgesi ilgi odağı haline gelmiş ve saray buraya taşınmıştır. Blehernai Bölgesi, buradaki kilise ve manastırlar, ayazma, saray ve zindanları ile önemli bir konuma gelecektir. Bu yerleşim sonrasında buranın güvenliğinin sağlanması amacıyla İmparator Manuel Komnenos, eski duvarın önüne yeni, büyükce bir sur duvarı çektirecektir. Üzerinde 13 burç bulunan ve Teodosios surları üzerinde bir yay çizen bu surlar imparatorun adından dolayı Manuel Duvarı olarak adlandırılacaktır. Bu surların ortasında bugün Eğri Kapı denilen geçit bulunmaktadır. İmparator Manuel Komnenos'un duvarını takip eden, pencerelessi yapı Anemas Zindanı'dır. Bu yapının önünde de 2.İsaakios Angelos'un küçük sarayı bulunmaktadır. Bu bölümdeki surların en arkada olanı 2.Teodosios'un yaptırdığı duvarın en uç kısmıdır. Bölgenin Avar Kuşatmasından sonraki durumu hiç iç açıcı olmadığı için bu bölgenin korunması amacıyla yaptırılmıştır. Daha

Daha sonraları bu duvarın önüne 5.Leon tarafından burçsuz bir duvar daha çekilmiştir. Bu bölgedeki surları kuvvetlendirmek amacıyla İmparator Teofilos tarafından sur üzerlerine üç burç daha eklenmiştir. İstanbul kara surlarından bu kadar bahsettikten sonra biraz da üzerindeki kapılardan bahsedecek olursak, bugün en dikkate değer kapılar Eğri Kapı, Edirne Kapı, Sulukule Kapı, Topkapısı, Mevlevihane Kapısı, Silivri Kapı, Belgrat Kapı, Yedikule Kapı ve Roma'nın en ihtişamlı kapısı olan Altın Kapı'dır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul Surları üzerinde bir iç sur yaparak bu hisarı Altınkapı bölümüne eklediği için bu görkemli kapı bugün bir iç kale içine açılır hale gelmiştir. Osmanlılar hanedanın şehre giriş ve çıkışlarında daha çok Edirnekapı'yı kullanmışlardır. İstanbul'un kara surları günümüzde hemen tüm sağlamlığı ile ayakta durmaktadır. Sadece 1950 li yıllarda vatan ve millet caddelerinin yapımları esnasında surların bir kısmı yıktırılarak oradan yollar geçirilmek zorunda kalmıştır. Ara ara yapılan restorasyonlar ile de surların bakımının yapımı sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu restorasyonlarda neredeyse yeniden inşa edilen Belgrat Kapı bu noktadan dikkat çekicidir.

İstanbul'un Marmara Denizi tarafını çeviren surlar 8,5 km. uzunluğunda olup üzerinde; Mermer Kule Kapı, Narlı Kapı, Samatya Kapı, Davutpaşa Kapısı, Yenikapı, Kumkapı, Çatladı Kapı, Bukaleon Kapısı, Ahır Kapı ve Balıkhane Kapısı bulunmaktadır. Son ikisi sarayın dışarıdan alışverişlerinde kullanıldıkları için bu isim ile adlandırılmışlardır. Bu kapılar dışında birçok örülü küçük kapı daha bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u muhasarası daha öncelilere benzememekteydi ve Bizanslılar bu nedenle de tüm kapıları içeriden örmek zorunda kalmışlardı. Fetihden sonra bu kapıların bir kısmını kullanmayı düşünmeyen Osmanlılar bunlara dokunmadılar. Böylece o yıllardan bu yana bu kapılar örülü kalmışlardır. Marmara Surları'nın bir kısmı ise günümüze demiryolu inşaatı sebebiyle gelememiştir. 1871-72 yıllarında Alman Mühendisler Sultan Abdülaziz'e gelerek inşa edecekleri tren yolunun bir ucunun da Topkapı Sarayı'nın bahcesinden, yani sultanın evinden geçmesi gerektiğini söylediklerinde Sultan; "Sırtımdan geçerseniz razıyım." diyecektir. Böylece bu bölgedeki surlar 8 yerinden yıktırılarak buradan raylar geçirilmiştir.

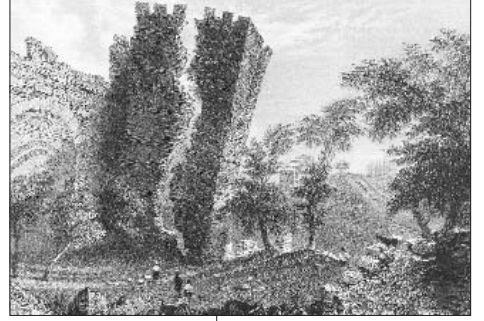
İstanbul'un Haliç surlarının Avar Kuşatması'ndan önce mi yoksa sonra mı inşa edildiği

konusu hâlâ tam olarak açıklığa kavuşturulabilmiş değildir. Fakat bu surların kuşatma sonrasında Herakleios tarafından büyük ölçüde inşa edildiği düşünülmektedir. Daha sonraki yıllarda da 3.Tiberios, 2.Anastasio, 2.Kommenos ve oğlu Teofilos tarafından tamir edilen surların üzerinde 110 civarında burç bulunmaktaydı. Bu surlar üzerindeki en meşhur kapılar ise; Ayvansaray Kapısı, Fener Kapısı, Ayakapı, Cibali Kapı, Unkapanı Kapısı, Ayazma Kapısı, Zindankapı, Bahçe Kapı, Yalıköşkü Kapısı, Topkapısı'dır. Haliç'in önemli bir iç liman özelliği gösterdiği ve özellikle de tersane olarak kullanıldığı dönemlerde bu surlar yavaş yavaş yıktırılmış ve bugün özellikle Unkapanı Topkapısı arasında hemen hemen kalmamış gibidir. Bu surlardan günümüze kalan en önemli izler, Ahiçelebi Cami yanındaki Zindan Kule, Yenicami dibindeki dendanlı duvar kalıntısı ile Sepetçiler Kasrı temelleridir.

Dünya üzerinde etrafını çevirdiği surları hâlâ ayakta olan dört önemli yapı vardır. Bunlar; Çin Seddi, İstanbul, Diyarbakır ve İznik Surları'dır. Tarih içerisinde onlarca büyük devletin aşamadığı, Fatih ve ordusu tarafından ancak aşılabilen, böyle önemli bir kültür mirasına sahip olan bizler bunun kıymetini bilmek ve buraları korumak zorundayız. Eğer yeterince ilgilenemez ve koruyamaz isek yarın çocuklarımızı yada torunlarımızı yanımıza alıp onlara gösterebileceğimiz surlarımız olamayacaktır.

Bibliyografya:

- Semavi Eyice, "Tarihte Haliç", İstanbul, 1975
 Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, cilt 1, Üçdal Neşr. İst. 1966
 İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Tercüman Gazetesi Kültür Yay. İstanbul 1983
 İstanbul Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1967
 Prof.Dr.H.D. Yıldız, Dünden Bugüne İstanbul, Sayı 1, 1989
 M.İ. Tünay, İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları, Taç, İst.1987
 Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yurt Yay. İst.1994
 Murat Belge, İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul 1997
 İstanbul The Cradle Of Civilizations, Revak Yay. İstanbul 1998
 İmparatorlukların Başkenti İstanbul, Jane Taylor, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul 2000

Resim 10; Gravürlerde sur
 Resim 11; Surların yukarıdan görünümü